

KOVÁCS ATTILA

A KORAI KIRÁLYI HATALOM A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN ÉS NÉHÁNY ÉRDEKES ÖSSZEFÜGGÉSE

Köztudott, hogy a Koppány fölötti győzelem elhozta a magyar keresztény királyság megteremtését, ami a térségben kulcsszerepet játszó Kárpát-medence kulturális irányváltását is véglegessé tette. Az a hatalmi közege, amelybe a magyar elit került – élén az uralkodó nemzetségével – egy Európában már hegemón helyzetbe került struktúrát jelentett, amelynek megkerülhetetlen része volt a kereszténység. Ez a hatalmi modell viszont jelentős változáson ment keresztül, mire elérte térben a Visztula–Kárpátok vonalat, időben pedig a Nyugatrómai Birodalom összeomlásától eljutott az ezredfordulóig.

A korai keresztény hatalom jelentős változáson ment át a 6-7. században. A Karolingok hatalomra kerülésével a legitimitáció új válfaját kellett megteremteni, hiszen a korabeli Nyugat legjelentősebb hatalmának élén dinasztiaaváltás történt. A Karolingoknak nem voltak királyi felmenőik és pogány főistenek-re visszamenő leszármazásuk. Az uralkodó családnak fokozott szüksége volt hatalma legitimálására. A muszlimok ellen sikerrel fellépő frankok egyúttal a pápaság fontos támaszának is számítottak. Ezért nem meglepő, hogy hatalmuk megszilárdításában méltán számíthattak az egyházra. Így előtérbe került az isteni kiválasztottság és az idoneitás, a királyi származással szemben.¹ Ennek a

1 Jó összefoglalást ad erre Szántó Richárd (Szántó 1997, 150–157.).

modellváltásnak az eredménye lett egy új típusú szakralitás kialakulása a keresztény birodalmakban, és már ezzel az új típusú szemlélettel találkozott a magyar elit az ezredforduló idején.

A magyar helyzet annyiban volt sajátos, hogy nem egy romanizált alapnépességre települt rá egy kis számú, más etnikumú és nyelvű pogány elit, hanem a magyar törzsszervezetet az jellemezte, hogy az előkelők és a köznép is döntően ugyanahhoz a kulturális és nyelvi közeghez tartozott. Ebben a közegben pedig volt kontinuitás.² Ráadásul a magyar nomád törzsszervezet fejedelmi családjának, az Árpádoknak volt szakralitása közvetlenül a keresztény királyság megalapítása előtt (habár arra nincsenek adataink, hogy ez mikor alakult ki, de vélhetően a 10. században). Ez az önálló fejlődés komoly versenyelőnyt jelenthetett volna a birodalomépítésben, ha épp a pogány hatalmi modell nem szorult volna időközben ki a térségből. Ezért aztán egy új típusú rend megalapozásához új típusú legitimitáció szükségeltetett. Géza fejedelem ezt készítette elő fia, Vajk számára, hiszen a kereszténység már teret nyert a térségben, és számolni kellett azzal, hogy ez a dinasztikus kapcsolatokra is jelentős hatással lesz.

A 10. században a nomád magyarság a Keleten megismert sztyeppéi népek legitimitációs eszközeit, szimbolikáját ismerte és értette.³ A fejedelem uralmának jogosságát a rátermettség és az isteni (vagy szellemek általi) támogatottság is biztosította, a legendás ősök pedig fémjelezték, hogy az uralkodóra átszármazott az elődök szerencséje, különleges képességei. A fejedelem az égi kozmikus rend megtestesítőjének is minősült.⁴ A vertikális berendezkedésű magyar társadalom⁵ igényeit figyelembe kellett venni egy uralkodóválasztásnál, a helyi hagyományok pedig szívósan tovább éltek a köznép körében még a 11. században is.⁶ Tehát az ezredforduló környéki magyar társadalom a pogány kul-

2 Erre összefoglalólag lásd Szűcs Jenő munkáját (Szűcs 1984, 84–91.).

3 A hivatástudat, a feladatra kijelöltség az alkalmassággal együtt a nomád birodalmakban az uralkodó nélkülözhetetlen tulajdonságainak minősültek. Ezen uralkodók a hős, valamint a bölcs személyiségjegyeket kellett, hogy hordozzák. Személyükön keresztül pedig az ég adta törvények kerültek betartásra, a nép jólétéért is közvetlenül feleltek (Zimonyi 2012, 42–45.).

4 Márton, 1997, 72–79.

5 A korabeli magyar társadalom felépítésére és működésére lásd: Kovács 2021, 111–128.

6 Szovák Kornél külön kiemeli, hogy a köznépi szokásjog, és hiedelemvilág szívósan tartotta magát az elit vallásváltása után is (Szovák 2015, 145–148.).

turális közegben ugyan más legitimációs normák alapján gondolkodott,⁷ de ez természetesen nem jelentette azt, hogy elvetette volna a keresztény legitimációs formákat. A nomádok hagyományosan rugalmas viszonyban voltak a különféle vallásokkal. Azaz a pogány magyar elit, egy keresztény rítusú beiktatást a pogány hagyományok szerinti alkalmasság megerősítéseként értelmezett.

A frissen megkeresztelkedett magyar előkelők pedig Vajk/István mellé állva a trónutódlási harcban, a korabeli pogány legitimáció mellé a keresztény legitimációt is felhasználták választottjuk uralmának jogossága és alkalmassága bizonyítására.⁸ Vajk még pogány fejedelemtódként került szembe Koppánnyal.⁹ A források szerint mielőtt megütköztek volna az ellenérdekelt felek, Vajkot felövezték.¹⁰ A felövezés miéértjével kapcsolatban megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint a nyugati (lovag)hagyományoknak megfelelően a sereg fővezérévé tették, míg mások szerint a keleti hagyományoknak megfelelően nagykorúsították.¹¹ Témánk szempontjából kiemelten fontos, hogy tudjuk: a korabeli magyarság fejedelmi címéért küzdöttek ekkor az Árpád-ivadékok, és nem a későbbi királyi címért, ezért elsődlegesen a nomád hatalmi szimbolikának adhatunk elsőbbséget a történet kapcsán. Azaz, Vajkot nagykorúsítani kellett, hogy Koppánnyal szemben jogos legyen trónöröklése. Ettől függetlenül a nyugati támogatók szemszögéből fontos lehetett, hogy a sereg vezéréként az

7 Egy későbbi, de meglehetősen részletes leírás tudósít a legitimációs szempontokról a nomád népek tekintetében, ez a törökségi népek korábbi hatalomszemléletére is jó analógiát nyújt. A Dzsingisz-legenda könyve pontos információkat ad a sztyepei nomád népek uralkodóival szembeni elvárások terén. Hat ilyen ismérv van: legyen karizmája, birodalmát növelje vagy megvédje, a nomád társadalom törvényeit be kell tartania/tartatnia, igazságosság/hasznosság kellett, hogy jellemezze, rendelkeznie kellett az ellenséggel szembeni könyörtelenséggel és a kegyelemgyakorlás képességével, végül pedig jó szervezőnek kellett lennie (Ivanics 2001, 161–171.).

8 A legitimációváltás kezdeti megnyilvánulása figyelhető meg ekkor a magyarságnál (Dobrovits 2011, 100–102.).

9 Az ági öröklés egy speciális lehetőségére hívja fel a figyelmet R. Kiss István, aki a szeniorátus elvének egy alfajaként kezeli a dinasztiaalapító őshöz való közelséget, ennek értelmében pedig a konkrét életkor csak az adott ágon felnőttkorú férfúttok rangsorában mérvado (R. Kiss 1928, 733–765.).

10 „Majd összegyűjtötte seregét, és az ellenség elébe indult; a Garam folyó mellett övezték fel először karddal;” (Geréb 1993, 22.).

11 Erről összefoglalóan ír Tóth Sándor László (Tóth 2010.).

alkalmas uralkodó ismervét felmutathassa, valamint a keresztények vezetete seregek fejeként Krisztus választottjaként jelenjen meg a pogányokkal szembeni összecsapást közvetlenül megelőzően. A nomád hatalmi attribútumokra már röviden kitértünk. A korabeli magyar társadalom többségét alkotó pogányság támogatása érdekében a nomád szemszögből legitim uralkodói kritériumokat kellett felmutatnia Vajknak. Nagykorúsításával jogosulttá vált a hatalom birtoklására, hiszen kihívójával egyetemben az Árpád-dinasztia tagja volt. Így már jogosan szállhatott szembe Koppánnal, noha Koppány a szeniorátus elve alapján még mindig nem vesztette el jogalapját az uralomra. Seregvezérségével (akkor is, ha ez jelképes volt) a bátorság kritériumát is teljesítette Vajk. Győzelmével pedig isteni kiválasztottsága nyert bizonyosságot, és emellett teljesítette a vitézség kritériumát mint leendő uralkodó. Ezek a markerek pedig nem csak az elit, de a köznép körében is uralmának jogosságát jelentették. Deér Józsefnek fel is tűnt, hogy Vajk/István hatalomra kerülése után egész uralkodása alatt nem került sor pogánylázadásra.¹² Úgy gondolom, ez a fentebb leírtakból következik. A fejedelemségből, amelyért komolyan megküzdött Vajk, keresztény királyságot kellett csinálni. István király rendkívüli szervezőképességről tett tanúbizonyságot, amikor Erdély fölött átvette a hatalmat, és nemcsak békét hozott, de dinasztikus alapon segítséget is nyújtott keresztény szomszédjainak, illetve rokonainak. Tehát az ország védelmét/bővítését (István belföldi uralmi területének növelését) is végrehajtotta, ami szintén erős visszajelzés volt, égi támogatottságának egyértelmű jele. István király azon ritka uralkodók közé tartozik, aki uralkodása alatt soha nem szenvedett vereséget egyetlen csatában sem! Közismert volt, hogy a korabeli uralkodók többségétől eltérően tudott olvasni, és egyéb dolgokban is járatos volt. Ránk maradt törvényei és intelmei egy művelt, lényeglátó, rátermett és konszolidált uralkodó képét tárják elénk, tehát megfelelt a bölcs uralkodó nomád terminusának is. Egy, a forrásokban fennmaradt esemény pedig az uralkodó nagylelkűségét/kegyességét, valamint a törvény kemény kézzel, részrehajlás nélkül való betartatását bizonyítja.¹³ István király uralkodása alatt

12 Deér 2007, 84–86.

13 „[...]Mivel nevének már az egész világon híre kelt, s az ajkáról elhangzó ítéleteket is dicső-rőleg emlegették mindenütt, a bolgárok vidékéről felkerekedett 60 [besenyő] férfi (akikről

nemcsak az ország határait erősítette meg, hanem egyházszerző munkája is jelentős volt. Emellett az ország erőforrásainak (só, prémekek, érc) elosztását, felhasználását is hozzáértő módon kezelte. Önálló pénzt veretett, és törvénykezésében a korabeli magyar szokásjogot igyekezett krisztianizálni, majd beilleszteni a birodalmi működést biztosító jogrendbe, amely a görög–római jog és a germán szokásjog ötvözetét jelentette a korszakban. Az egyház ekkoriban nemcsak a lelki élet gondozásáért felelt, hanem a közigazgatást is szinte teljes mértékben vitte, emellett a nemzetközi kapcsolatokban is egyfajta igazodási pontot jelentett. Továbbá az egyház biztosította a szakralitást a vallásváltást végrehajtott dinasztián belül.¹⁴ István király bajor rokonsága révén a német–lengyel konfliktusba is aktívan bekapcsolódott (ami a kijevi trónviszályban öltött testet). Fegyveresei élén sikeres hadjáratot indított a Balkánon a bizánciak megsegítésére, így komoly gesztust tett a hatalmas és erős szomszédnak, ezzel pedig biztosította a Bizánci Birodalommal való hosszútávú jó viszonyt. Mindezzel összefüggésben érdemes megjegyezni, hogy önállóan nem indított hadjáratot külföldre, határainkon túl szigorúan csak nemzetközi együttműködésben harcolt, ami különösen jót tett megítélésének és az ország biztonságának. Fia, Imre megszületése után pedig joggal bízhatott abban, hogy kapcsolatainak, valamint személyes karizmájának köszönhetően a hatalmassá és erőssé tett országára már nem prédaként tekintenek szomszédjai, hanem olyan partnerként, amellyel a dinasztikus kapcsolatok révén érdemes békés viszonyt fenntartani. A kiváló tehetségű Imre herceg halála viszont teljesen átrendezte a fennálló

fentebb említést tettem), és minden rakományukkal, arannyal meg ezüsttel, mindenféle ékszerekkel gazdagon megrakott szekereiken Pannónia határai felé igyekeztek. Ám egy csapat szolgál, akiknek lelke bizvást hajlik a rosszra, a gonoszság tüzetől lángra lobbánva elébük tört, némelyiket kardélre hányták, s mindenüket elrabolva félholtan, kifosztva hagyták ott őket. Ezek a király ítéletére tartva azt, ami történt, és amit elszenvedtek, folytatták megkezdett útjukat, és egyesenes elébe sietve térdre borultak. [...] A király lelkének bölcsessége szerint nem fenyegetőzött sem tekintetével, sem szavaival, hanem [...] magához rendelte a besenyők elpusztítására törő férfiakat. »Miért hágtatok át isten rendeléseinek törvényét, s bíraskodtatok irgalmat nem ismerve ártatlan emberek felett?« [...] Az ítélet elhangoztával kivették őket, és szerte az országban az útkereszteződéseken kettesével felkötve lelték halálukat.» (ÁKÍF 310–311.).

14 A nyugati mintájú hatalomgyakorlás és öröklés mintáit a hazai gyakorlatban részletesen bemutatta Domanovszky Sándor (Domanovszky 1913, 367–398.).

helyzetet. Az országnak nemcsak a külföldi alávetési kísérletekkel kellett szembenéznie, hanem legitim trónörökös is kellett találnia. István halála után Orseolo Péter (1038–1041; 1044–1046) került trónra, akinek törvényességét több oldalról is megkérdőjelezték.¹⁵ Az elit részéről a német befolyástól való félelem mellett az egyházat is sikerült Péternek maga ellen hangolni a méltóságok élén való személycserékkel. Ráadásul a még zömében pogány köznép szemében a nőági öröklés mindaddig nem számított legitimnek, amíg volt fiági nagykorú leszármazott az Árpádok vonalán.¹⁶ Az ingatag és átmeneti időszakban a magyarok kereszténység melletti elköteleződése is megkérdőjeleződött. A pogány-lázadások is ezt a kételyt erősítették meg a szomszédságban, amely rendkívüli veszélyt jelentett a magyarság számára. Ugyanis a közeli és erős szomszédoknak jogalapot teremthetett a beavatkozásra.

Zavaros évtizedek következtek két pogánylázadással és külső katonai beavatkozásokkal. A Magyar Királyságnak minden erejére szüksége volt, hogy elkerülje a függő viszonyba kerülést a Német-római Császársággal vagy a Bizánci Birodalommal szemben, rosszabb esetben az ország feldarabolása is felmerült. Ebben az időszakban egyszerre kellett az Árpád-dinasztia tagjainak egyensúlyozni a pogány köznép, a hazai egyház és a szomszédos birodalmak között. Ez két síkon történt. Az alsóbb szinten a jólét és biztonság volt az az alapfeltétel, amelynek teljesülése esetén nem kellett felkeléstől tartani, az elégedetlenkedő köznép nem bujtogatta az uralkodó közvetlen rokonait puccsra. Ide tartozik még, hogy a stabil háttér mellett lehetett sikeres honvédő esetleg hódító hadjáratokat indítani. Felsőbb szinten a dinasztikus kapcsolatok jelentették azt a kapcsolati hálót, amelyre támaszkodni lehetett komolyabb konfliktusok esetén. A diplomácia eszköztárában pedig a szakralitásnak kiemelt jelentősége volt, amikor a korabeli Európa hatalmasságai döntöttek béke és háború dolgában. A kereszténység volt az az alapvető, de szükséges minimum, amelynek megléte

15 Teiszler 2021, 537–549. <https://www.doi.org/10.53644/MKIE.2020.537>

16 Az uralkodói öröklés tekintetében a 10-12. században az egyház dominanciája megkérdőjelezhetetlen a legitimitáció kérdésében. Mellette azonban érvényre jutott egyéb szempont is, a helyi hagyományok erejétől függően. Így a dinasztian belül a szeniorátus dominált a 11. században, míg a 13. században már a primogenitúra kapott nagyobb hangsúlyt (Bartoniék 1926, 785–841.).

biztosíthatott egyfajta erkölcsi/törvényi határt a szemben álló felek viszályában. Azaz, a diplomáciai cselvetések és háborúk során volt egy bizonyos -tól/-ig határ, amelynek átlépése jelentős szankciókat válthatott ki. A kereszténység közösségén kívül esők nem számíthattak ilyen kontroll alatt tartott agresszióra. Mindez csak elméletben működött tökéletesen. Ezért is volt óriási jelentősége a szakralitásnak, hiszen ebben a hatalmi viszonyrendszerben, amely a keresztény államokat jellemezte, erős legitimációra volt szükség. Az erős legitimáció jelentős biztonságot és mozgásteret jelentett a keresztény dinasztiák számára.

A Magyar Királyságban az uralkodó hatalmi viszonyai nem voltak függetlenek a hatalomba való beiktatás mikéntjétől és a sajátos helyi viszonyoktól. Legsorosabb rokonsági viszonyban a ruszokkal álltak, de hatalmuk természete mégis más volt.¹⁷ Szent István királyunkat nagy valószínűséggel a mainzi *ordo* szerint koronázták meg. Ennél fogva a nyugati (római–germán hagyományú) felfogás szerint az uralkodó *rex et sacerdos* volt, tehát jogosultsági körébe tartozott egyházmegyék létrehozása, amihez a pápa csak jóváhagyását adta. Ugyanakkor a Ruszban a koronázás a 11. században nem volt elterjedt, a beiktatás az intronizációval megvalósult.¹⁸ Ennek értelmében az egyházi szervezet a Magyar Királyságban úgy élvezett függetlenséget, hogy a felkent király önállóan gyarapíthatta annak szervezetét és a hozzá rendelt gazdasági javakat (halastavak, szántók, révek, szolgálónépek stb.). A hatalom másik pillére a birtokok és az adózás egységes szisztémájának kialakításával volt elérhető. A keresztény uralom érvényre juttatása a vármegyék kialakításával volt leghatékonyabban véghezvihető. Ennek fényében a magyar király megteremthette a hozzá hűséges, (hiszen személyében tőle függő) világi előkelők rendjét, akik különböző kötelezettségekkel tartoztak uralkodójuknak.

Két alapvető elmélet fogalmazódott meg a korai királyi hatalom tekintetében. Az egyik szerint a magyar királyi vármegyék a néhai nemzeti szállásterületekre épülve jöttek létre. Mégpedig úgy, hogy a nemzetség szállásterületének kétharmadából alakították ki az új vármegyéket, élükön a személyében csak az uralko-

17 Az Árpádok genealógiájának újszerű megközelítését és alapos szakirodalmi/módszertani vizsgálatát adja Báling Péter (Báling 2021.).

18 Erre lásd Font Márta írását (Font 1998, 10–12.).

dótól függő, a helyi nemzetségtől független személlyel. A maradék egyharmad pedig maradt a nemzetség kezén, az István mellé álló helyi elit egyikének vezetése alatt.¹⁹ A másik elképzelés egy teljesen más szervezési elvet vázol föl. Ebben a konkurens elméletben a világi és az egyházi struktúra kiépítése párhuzamosan haladt Szent István királyunk és az őt követő királyok alatt. Az egyházmegyén belül egy-egy főesperesség pedig egy-egy vármegye igazgatási területének feleltethető meg. A vármegyék kialakításakor azok élére vagy külföldről jött idegenek, vagy a király (István) megbízható tágabb rokonságának tagjai kerültek.²⁰ A kiépülő hatalmi struktúra pedig erősen visszahatott arra, hogy milyen jellegűvé váljon a királyi hatalom. Ezért is érdekes a 11. század során a hatalom birtoklása és a király elleni lázadás, azaz a hatalom megragadási kísérlete, amelynek alapját a hatalom megosztás és az abból kinövő dukátusi rendszer adta. A dukátusi rendszer alapos és mélyreható elemzését elvégezte Bagi Dániel, ezért ennek hosszabb taglalásától eltekinthetünk. Annyit érdemes megjegyezni, hogy vannak, akik szerint I. András és I. Béla időszakára (esetleg későbbre) vezethető vissza a hatalom ilyen megosztása, míg mások szerint ez közvetlen nomád előképre megy vissza és azt már Géza fejedelem és Koppány viszonylatában meg lehet figyelni. Leszögezhető, hogy a dukátus, akármikor is jött létre, biztosan volt katonai funkciója, a közigazgatási, gazdasági mellett.²¹ A köztos álláspontot Font Márta és Zsoldos Attila képviseli, akik szerint Szent István korára vezethető vissza a dukátus kialakítása mint a hatalom megosztásának olyan formája, amely (uralkodói) családon belüli meg egyezésként értékelhető.²² Természetesen a hatalmon való osztozkodás az országnagyok és gyámok körében is fontos volt, hiszen pozíciójuk nagyban függhetett ezen alkuk kimenetelétől. Az uralkodói családon belül viszont a szeniorátus jelentős legitimációs alapot képezhetett.²³ Ez kifejezetten fontos lehetett a primog-

19 Györffy 1977, 192–227; 1983, 366–388.

20 Kristó 1980, 436–490.

21 Bagi 2017, 39–74.

22 Font 2007, 65–70; Zsoldos 2005, 72–76.

23 Ez a vizsgált korszakban különösen fontos volt, hiszen az uralkodó nemzetközi elismertségét nagyban az egyházi támogatásnak köszönhette, viszont a legitimitás és az idoneitás elsőbbsége a trónutódlás megítélésénél folytonosan hullámzott a Magyar Királyságban, a 11-12. század során is, de a királyi hatalom égi eredete töretlen volt a korszakban (Thoroczkay 2020, 95–109.).

enitúrával szemben, de csak addig, amíg valamelyik trónigénylő hatalomra nem jutott, hiszen onnantól kezdve már maga is a primogenitúrában volt érdekelt, az oldalági rokonok kizárása végett. Ezért, ha nem is bizonyítható közvetlenül az Árpádok esetében R. Kiss István briliáns ötlete, a primogenitúra speciális válfájának létezése (a dinasztiaalapítóhoz való leszármazásbeli közelség döntő mivolta, amely elsőbbséget élvezett az életkorbeli alkalmasság elvének esetén belül), a kortárs Árpád-ivadékok törekedhettek ezen hagyomány fenntartására, amennyiben épp érdekükben állt. A karizma is azon trónvárományosok érvrendszerében kapott hangsúlyos szerepet, a szeniorátus általános és előbb említett egyedi fajtája mellett, akik koruknál fogva idősebbek voltak versenytársaiknál (erre lehet példa Koppány és Vajk esete), vagy azonos korúak voltak, de akár még ifjabb létük ellenére is az ági leszármazásban közelebb állhattak a dinasztiaalapítóhoz vagy a korábbi uralkodóhoz (lásd Borisz trónigényét II. (Vak) Bélával szemben). Másrészt a karizma jó érv lehetett sokak számára, hiszen idősebb voltuknál fogva alkalmuk nyílt rátermettségüket és égi támogatottságukat bizonyítani (csatákban, diplomáciai eseményeken stb.),²⁴ szemben az adott esetben még kiskorú riválisukkal (ezt láthatjuk Salamon és I. Béla viszonylatában). Tehát nem arról van szó – ahogy néhányan tévesen feltételezték –, hogy egy rendkívül ősi és pogány szokásjog élt szívósan és változatlanul tovább. Hanem az öröklés szabályozatlansága révén ez a speciális uralmi érv fennmaradt, de nem általános és közmegegyezésen alapuló jogelvként, hanem az aktuális trónigénylő egyik érveként, amennyiben esete egybevágott a régi jogcímmel. Ez természetesen független volt attól, hogy az illető még a pogány szokásrendben gondolkodott, vagy már rég keresztény volt.

Tehát a fiatal Magyar Királyságban a trónöröklés szabályozatlansága számos kérdést nyitva hagyott. Ez pedig mozgásteret biztosított mind az Árpád-dinasztia tagjainak, mind a hatalom alacsonyabb, de még meghatározó szintjein állóknak, hogy beleszóljanak a hatalom irányításába és ezen keresztül saját javaikat gyarapítsák és pozícióikat javíthassák. A hatalom ilyen irányú hajlítása az új típusú rendszerben a lekötöttek/vazallusok és egyéb alkalmi szövetségesek helyzetét is érdemben módosíthatta. Ez lehetőséget teremtett

24 Dümmerth 1986, 117–121.

arra is, hogy bizonyos érdekellentétek esetén a szembenálló felek alacsonyabb szinten folytassák a konfliktust, közvetett módon, azaz szövetségeseik és alattvalóik és bizalmasaik révén. Ezért aztán nem gyűrűzött be minden egyes hatalmi konfliktus a legmagasabb szintekre, illetve lokális szinten volt tartható, és emiatt a nem végletesen kiélezett konfliktusok elsimíthatók voltak. Ebben a közvetítésben természetesen az egyház játszotta a fő szerepet.²⁵ Ez ahhoz is hozzájárult, hogy a hatalmi harcok ne öltsenek minden egyes esetben országos méreteket, így kifelé – hacsak nem volt dinasztikus segítségkérés – a helyzet ne tűnjön olyan kaotikusnak, hogy érdemes legyen hódító szándékkal föllépni. A 11. században a még zömében pogány köznép és a felszínesen keresztény elit tekintetében pedig az átmeneti korszakban fontos volt a korábbi legitimációs formák iránymutatása. Az új hatalmi struktúrában az egyház volt az etalon, és a nemzetközi kapcsolatok is a keresztény szokásjog iránymutatásai alapján zajlottak. Így kialakult hazánkban egy kettősség, amely egyszerre épített a megörökölt pogány legitimációs formákra és az új szervezőelv törvényesítő formuláira. Ezek nem álltak egymással feloldhatatlan ellentétben, hiszen, ahogy azt már megjegyeztük, a nomádok rugalmasan kezelték a vallást és a politikát. A törvényes és alkalmas uralkodó, aki bírta az égiek pártfogását is, igyekezett a vetélytársaktól megszabadulni (hiszen azok nemcsak rá, de az országra mint leendő jussra is veszélyt jelenthettek). Közmegegyezés volt abban a tekintetben, hogy csakis Árpád leszármazottjai jöhetnek szóba törvényes uralkodóként. Az uralom öröklése viszont szabályozatlan volt. A hatalom megragadásának hivatkozási alapjaként a primogenitúra és a szeniorátus egyaránt szóba jöhetett. Hogy melyik volt domináns, az attól is függött, hogy a trónigénylő számára melyik volt előnyösebb. Emellett az is nagy súllyal esett a latba, hogy a korai hatalom

25 Emiatt a 11. században az egyház szemszögéből szemlélték a világ történéseit, történelem-szemléletük keresztény szemüvegen át volt csak legitim, és őseik vonatkozásában a pogány múlt csakis tévelygésként volt értelmezhető. Az őshaza is szörnyű helynek számított, ami a pogányság vétké miatt nehezedett a felmenők vállára, de az utódoknak már a kereszténység felvételével a Kárpát-medence mint jogos juss adatott meg (Mályusz 1963, 4–8). Az egyház kizárólagos szempontja háttérbe szorította ideiglenesen a nemzeti hagyományokat, hiszen nem csak a legitimáció, de a közigazgatás és a diplomácia is szinte teljes mértékben az egyház kezében volt.

közigazgatási/katonai/gazdasági viszonyai mely formákban tették leginkább lehetővé a hatalom megragadását és stabilizálását. Ennek fényében érdekes, hogy a frissen hatalomra került uralkodó meg kellett-e, hogy ossza a hatalmát, vagy sem. Ha igen, azt milyen módon tette? Mely területek és javak voltak azok, amelyek az országon belül kielégíthették a hercegi cím birtokosának igényeit? Mindezt úgy, hogy közben a királyság védelmében aktívan segíthesse az uralkodót, ha az a hatalommegosztásáért cserébe elvárta, hogy a herceg vegye ki részét az ország védelméből. Tehát az egyezésnek méltányosnak kellett lennie, erről a mindenkori trónvárományosok mint közelebbi-távolabbi családtagok döntöttek, azonban a kiépült hatalom tisztségviselőinek közvetítésével is számolni kellett. Azaz, a hatalmi helyezkedés érdemben módosíthatta egy megállapodás jellegét, és annak betartását (gyámi pozíció elérése/megtartása vagy egyházi javak és méltóságok megszerzése, valamint ispáni, főtárnoki és egyéb tisztségek megtartása vagy megkaparintása), rányomta bélyegét az egész korai királyi hatalom működésére. Ezeknek a lenyomatán keresztül kell szemlélni a dinasztikus hatalmi harcokat az Árpád-dinasztián belül.²⁶ Ennek figyelembevételével kell vizsgálni a pogánylázadások hiányát vagy meglétét, Orseolo Péter elzavarását, Levente hatalomról való lemondását András javára, I. András és I. Béla megállapodását, továbbá Salamon király és I. Géza, valamint Szent László küzdelmeit, avagy a már egyházi pályára adott Könyves Kálmán hatalomra kerülését öccse helyett. A korszak izgalmas és hangsúlyos részét képezi a Magyar Királyság történetének. A királyság kezdeti viszonyai pedig jelentős hatással voltak a magyar hatalmi berendezkedés alakulására és ezen keresztül az Árpád-dinasztia mozgásterére.

26 Teiszler 2021, 552–555. <https://www.doi.org/10.53644/MKIE.2020.537>

HIVATKOZOTT IRODALOM

- ÁKÍF** Kristó Gyula et al. (szerk.): *Az államalapítás korának írott forrásai.* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15.) Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1999.
- Bagi 2017.** Bagi Zoltán: *Divisio regni. Országmegosztás, trónviszály és dinasztikus történetírás az Árpádok, Piastok és Přemyslidák birodalmában a 11. és korai 12. században.* Kronosz Kiadó, Pécs, 2017.
- Bartoniek 1926.** Bartoniek Emma: *Az Árpádok trónöröklési joga.* *Századok*, 60. (1926) 9–10. sz. 785–841.
- Báling 2021.** Báling Péter: *Az Árpád-ház hatalmi kapcsolatrendszerei – Rokonok, barátok és dinasztikus konfliktus Kelet-Közép-Európában a 11. században és a 12. század elején.* PTE Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2021.
- Deér 2007.** Deér József: *Pogány magyarság – keresztény magyarság.* Attraktor Kiadó, Máriabesenyő-Gödöllő, 2007.
- Dobrovits 2011.** Mihály, Dobrovits: *On some eastern parallels of the development and consolidation of the early Hungarian state.* *Chronica*, 11. (2011) 100–102.
- Domanovszky 1913.** Domanovszky Sándor: *Trónöröklés az Árpádok korában.* *Budapesti Szemle*, (1913) 371–398.
- Dümmerth 1986.** Dümmerth Dezső: *Álmos, az áldozat.* Panoráma, Budapest, 1986.
- Font 1998.** Font Márta: *Útban az államiság felé: a Magyar Királyság és a Kijevi Rusz összehasonlító vizsgálatának tanulságai.* In: Kocsis Mihály (szerk.): *Hungaro-Ruthenica I.* Szeged, 1998. 73–93.
- Font 2007.** Font Márta: *A középkori Magyar Királyság. Az Árpád-házi királyok kora 970–1301.* In: Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország története.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 40–169.
- Geréb 1993.** Geréb László: *Képes Krónika. A magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diaidalaikról és bátorságukról.* Magyar Hírlap és Maecenas Kiadó, Budapest, 1993.

- Győrffy 1977.** Győrffy György: *István király és műve*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977.
- Győrffy 1983.** Győrffy György: A magyar állam félnomád előzményei. In: Tökei Ferenc (szerk.): *Nomád társadalmak és államalakulatok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 365–390.
- Ivanics 2001.** Ivanics Mária: Nomád királytükör A Dzsingisz-legenda könyvében. In: Felföldi Szabolcs – Sinkovics Balázs (szerk.): *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 15.) Balassi Kiadó, Budapest, 2001. 161–172.
- Kovács 2021.** Kovács Attila: Álmos mint dinasztikus ős és az Árpád-dinasztia szakralitása. *Ephemeris Hungarologica*, 1. (2021) 1. sz. 111–128.
- Kristó 1980.** Kristó Gyula: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980.
- Márton 1997.** Márton Alfréd: Szakralitás és hatalom a türköknél. *Aetas*, 12. (1997) 2–3. sz. 72–79.
- Mályusz 1963.** Mályusz Elemér: A haza és a nemzet a magyarországi feudalizmus első századaiban. *Történelmi Szemle*, 6. (1963) 1. sz. 4–10.
- R. Kiss 1928.** R. Kiss István: Trónbetöltés és ducatus az Árpádkorban. *Századok*, 62. (1928) 7–8. sz. 733–765.
- Szántó 1997.** Szántó Richárd: A királyi hatalom isteni eredete a nyugati politikai gondolkodásban az 5–8. században: a királyi hatalom legitimációjának főbb teóriái. *Aetas*, 12. (1997) 2–3. sz. 137–160.
- Szovák 2015.** Szovák Kornél: Gondolatok a magyar őstörténet latin nyelvű kútfőiről. In: Kiss Anna Flóra (szerk.): *Az Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete Évkönyve 2013–2014, I.* Piliscsaba, 2015. 139–150.
- Szűcs 1984.** Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- Teiszler 2021.** Teiszler Éva: A dinasztiahoz tartozás mint a legitim királyi hatalom előfeltétele az Árpádok királyságában. In: Horváth-Lugossy Gábor – Vizi László Tamás (szerk.): *A Magyarságkutató Intézet évkönyve 2020*, Magyarságkutató Intézet, Budapest 2021. 537–560. <https://www.doi.org/10.53644/MKIE.2020.537>

Thoroczkay 2020. Thoroczkay Gábor: *A középkori Magyarország. Állam és ideológiák.* ELTE BTK, Budapest, 2020.

Tóth 2010. Tóth Sándor László: *A honfoglalástól az államalapításig. A magyarság története a 10. században.* Históriaantik Könyvesház, Szeged, 2010.

Zimonyi 2012. Zimonyi István: *Középkori nomádok-korai magyarok.* (Magyar Őstörténeti Könyvtár 27.) Balassi Kiadó, Budapest, 2012.

Zsoldos 2005. Zsoldos Attila: *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában.* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36.) MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2005.

